

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ**

СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

Збірник наукових праць

Випуск 8 (19)

Київ – 2016

СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ**СУСПІЛЬСТВА**

Збірник наукових
праць.

Випуск 8 (19)

Наукове фахове видання.
Внесено до Переліку
наукових фахових видань
України, наказ
МОН України № 747
від 13.07.2015 р.
ISSN 2078-6948

Зміст

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Л. Бевзенко

Постнекласический дискурс соціальної історії
і проблема цивілізаційного вибору 11

В. Бурлачук

Пространство порядку 25

В. Казаков

Вестфальский мировой порядок и его кризис 38

І.Фарига

Глобалізація як наступна форма інтернаціоналізації 49

О. Суська

Позиціонування соціології у стратегіях
і процедурах розвитку публічної сфери в Україні 62

В. Гусак

Нові підходи до проблеми ідентичності
в теоріях постмодерністів 75

В. Резнік

Знання, що легітимуює(ться):
концептуалізація Ж.-Ф. Ліотара 87

Contents

CHAPTER ONE

L. Bevzenko

A post-non-classical discourse of social history
and the problem of ‘civilisational’ choice 11

V. Burlachuk

The space of the order 25

V. Kazakov

The Westphalian world order and its crisis 38

I. Faryha

Globalisation as the next form of internationalisation 49

O. Suss’ka

Positioning sociology in strategies and procedures
for development of the public sphere in Ukraine 62

V. Husak

New approaches to the identity problem
in post-modern theories 75

V. Reznik

The legitimising knowledge:
J.-F. Lyotard’s conceptualisation 87

ЗНАННЯ, ЩО ЛЕГІТИМУЄ(ТЬСЯ): КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ Ж.-Ф. ЛЮТАРА

У статті аналізується постмодерністська концептуалізація легітимації. Підґрунтям легітимності є дискурси і наративи. Відтак легітимність є перервною у соціальному часі; нерівномірно локалізується у соціальному просторі; не ґрунтується на стабільному консенсусі.

Ключові слова: соціальний порядок, легітимація, знання, мова, символи.

В статье анализируется постмодернистская концептуализация легитимации. Основой легитимности являются дискурсы и нарративы. Поэтому легитимность является прерванной в социальном времени; неравномерно локализованной в социальном пространстве; не основывающейся на стабильном консенсусе.

Ключевые слова: социальный порядок, легитимация, знание, язык, символы.

The paper analyses a post-modern conceptualisation of legitimisation. The basis of legitimacy consists of discourses and narratives. Therefore, legitimacy is discontinuous in social time, unevenly localised in social space and not based on a stable consensus.

Keywords: social order, legitimisation, knowledge, language, symbols.

Виокремленням постмодерністського підходу до явища легітимації можна вважати дослідження стану знання в суспільствах розвинутих країн світу, що його здійснив Ж.-Ф. Лютар [7; 8]. Ця постмодерністська концептуалізація легітимації здебільшого нехтувалася або дуже побіжно розглядалася енциклопедистами, а також істориками й теоретиками соціології [13, с. 135–136; 12; 5; 4; 9]. Розлогими на цьому тлі, але не вичерпними є поодинокі огляди [6, с. 114–118; 14, с. 250–256; 3, с. 109–111]. Втім, їхні автори опосередковано аналізують Лютарову концептуалізацію легітимації у ширших тематичних контекстах. Відтак не зайвою є спроба

й безпосереднього з'ясування особливостей суто Ліотарових трактувань легітимації знання та легітимації на підґрунті знання.

Ліотар, за власним зізнанням, оперує терміном “легітимація” у тому розширеному сенсі, якого він набув у дискусіях чільних німецьких теоретиків соціології [8, с. 27]. Про це свідчить і неодноразове звернення до тверджень Ю. Габермаса та Н. Лумана стосовно легітимації та їх цитування [8, с. 27, 113, 147, 152, 155–156]. З огляду на зазначене теоретичне підґрунтя Ліотар висновує та зіставляє власні вибагливі трактування легітимації. Зокрема, легітимацію у сфері політики він трактує як процес, що уможливорює оголошення законодавцем певного громадянського закону нормою. Натомість легітимація у сфері науки трактована ним як процес, що уможливорює висування тлумачем наукового дискурсу вимог науковості стосовно висловлювань, які домагаються включення до цього дискурсу. Тобто легітимація тут, найімовірніше, полягає у беззастережному визнанні соціальним загалом “норм” закону в першому та “вимог науковості” у другому випадках. Зв'язок двох процесів легітимації Ліотар увиразнив, по-перше, коли вказав на залежність права науковців вирішувати “що правильно, а що – ні” від права політиків вирішувати “що справедливо”. По-друге, залежність влади від знання підкреслює Ліотарове запитання: “хто вирішує, що є знання, і хто вирішує, що потрібно вирішувати?” [8, с. 27–28]. Від влади значною мірою залежить запровадження критеріїв науковості та предметна царина науки, а від науки – ефективність влади та інших соціальних інституцій.

Зауваження постійного зростання обсягу наукових знань, інформаційної та комунікаційної складових життя суспільства стало для Ліотара підставою використання лінгвістичного підходу та розгляду соціальності як гнучкої мережі мовних ігор. Мовні ігри він вважає необхідним мінімумом соціального зв'язку, що уможливорює існування суспільства, а також способом циркуляції знання на основі обміну висловлюваннями. Основними видами таких висловлювань у мовних іграх визначені: а) денотативне висловлювання, через яке мовець передає інформацію, що її визнають або спростовують інші;

б) перформативне висловлювання, через яке мовець задає контекст мовної гри незалежно від волі інших учасників;
в) прескриптивне висловлювання, у формі якого мовець передає іншим власні накази, команди, інструкції, рекомендації, прохання та ін.

Природа мовних ігор описово розкрита у трьох Ліотарових спостереженнях: 1) “їх правила не містять у самих собі свою легітимацію, але становлять предмет угоди – явної або неявної – між гравцями”; 2) “якщо нема правил, то нема і гри; навіть невелика зміна правил змінює природу гри, а “прийом” або висловлювання, що не задовольняє правилам, не належить виозначуваній ними грі”; 3) “говорити, значить боротися – у сенсі грати; мовленнєві акти показують загальне протиборство (агоністику)” [8, с. 32–33]. Мовленнєвий діалог тут уподібнюється грі в шахи, а вислів кожного мовця-гравця розглядається як подоба шахового ходу. Відповідно соціальні взаємодії уподібнені діалогам, соціальні дії – висловам мовців, а соціальні інститути в сучасному суспільстві – мовним іграм, у які грають кваліфіковані мовці (дієвці).

Підґрунтя знання загалом Ліотар убачає у всіх зазначених вище видах мовних висловлювань та ігор. Першість у формуванні знання загалом він приписує традиційним наративам, тобто оповіданням, приказкам, прислів'ям та максимам як усній народній традиції. Приказки, прислів'я та максими трактовані як крихітні фрагменти можливих оповідань або матриці старовинних оповідань, що продовжують побутувати в сучасному суспільстві. Позаяк наративи, за Ліотаром, слугують знаряддям накопичення, впорядкування та повторного аналізу інформації, вони відтак власне й здійснюють легітимацію: “...народні історії самі розповідають про те, що можна назвати позитивними чи негативними утвореннями (*Bildungen*), тобто успіхами чи невдачами, які увінчують героїв або дають свою легітимність суспільним інститутам (функція міфів), або пропонують позитивні чи негативні моделі (щасливі чи нещасні герої) інтеграції у встановлені інститути (легенди, казки)” [8, с. 55]. Тобто оповіданням приписуються функції: а) визначення критеріїв компетентності у відповідному суспільстві; б) оцінювання згідно

з цими критеріями досяжних чи досягнутих у суспільстві результатів; в) передання набору прагматичних правил, що конституують соціальний зв'язок; г) окреслення меж правомірного, з погляду культури, мовлення та діяльності. Водночас, за твердженням Ліотара, наративне знання, на відміну від сучасного наукового знання, підтверджує саме себе через передачу своєї прагматики без аргументації чи наведення доказів. Відтак з погляду умов наукової істинності (логічної зв'язності, верифікації) наративне знання сприймається здебільшого як неповноцінне та недосконале.

Наука натомість розглядається Ліотаром як сучасна форма знання, що оперта переважно на суто денотативні мовні висловлювання та ігри згідно з критерієм істинності/хибності. Вона набуває легітимності через легітимацію способів пошуку та перевірки наукового знання. Якщо їй бракує такої легітимності, вона делегітимується до рівня пересічної ідеології. Постійна необхідність легітимації – цілком легітимний стан науки. Власне через це наука залежить від дискурсу, тобто діалогу аргументацій, що легітимує її статус. Зокрема, наукова теорія випробовується і легітимується логічністю та послідовністю її дискурсу. Втім, цей легітимувальний дискурс як підвалина легітимації наукового знання, своєю чергою, теж має бути легітимним, тобто виправданим і визнаним. З цим Ліотар пов'язує суперечності легітимації сучасної науки. З одного боку, науковий загал визнає, “що умови істинності, тобто правила гри в науці, є іманентними цій грі й не можуть бути встановлені інакше, як у суперечці, котра має бути сама по собі науковою, і що не існує іншого доказу слухності правил, окрім того, що вони сформовані на підставі консенсусу експертів” [8, с. 75]. Але з другого боку, й “нарація перестає бути безглуздою помилкою легітимації” [8, с. 75–76]. Це відбувається тоді, коли науковці самі вдаються до використання наративу для легітимації науки та її досягнень за відсутності можливостей легітимувати їх суто власними науково-дискурсивними засобами. Попри упередження стосовно традиційних наративів, за часів модерну легітимація статусу науки та правил пошуку наукової істини ґрунтується на “великих оповіданнях” філософії

або філософських “метанаративах”*. Вказані метанаративи претендують на універсальність, усезагальність і всеохопність тлумачень та розуміння дійсності. Опертя на вказані метанаративи за часів модерну має наслідком віру у свободу на підґрунті автономії людського розуму, у єдність (надкультурність та надісторичність) людського досвіду, у самоочевидність логічного та наукового раціоналізму, у витлумачуваність та осмислюваність реальності, у детермінізм, у можливість створення всеохопної та універсальної системи значень, у послідовні критерії оцінки претензій на наукові твердження.

На кшталт легітимації наукового знання Ліотар тлумачить й соціально-політичну легітимацію. Суб’єктом останньої визначається народ, консенсус народу трактується як ознака легітимності, а народне обговорення – як спосіб нормативної легітимації. При цьому Ліотар зазначає, “що реальне існування такого вельми абстрактного суб’єкта (оскільки він змодельований за взірцем самотнього пізнавального суб’єкта, тобто отримувача-відправника денотативного висловлювання, що має значення істини, та виключення інших мовних ігор) прив’язане до інститутів, які дають змогу обговорювати та визначати й охоплюють усю державу або частину її” [8, с. 77]. Народ тут уподібнюється науковій спільноті, політичні дебати – науковим дискусіям, з’ясування справедливості – з’ясуванню істинності, прийняття громадянських законів – відкриттю наукових законів, удосконалення правил соціального консенсусу через конституційні зміни – зміні наукових парадигм. Утім, громадянські закони, на відміну від наукових законів, містять норми, що зобов’язують осіб та спільноту. Відтак, прийняття громадянських законів трактоване як прескриптивна, а не суто денотативна мовна гра.

* У вступі до своєї праці Ліотар серед зазначених метанаративів зауважив “діалектику Духу”, “герменевтику сенсу”, “емансипацію розумного суб’єкта або трудяшого”, “зростання багатства” [8, с. 10]. С. Леш стверджує, що тут ідеться про метанаратив “права на науку” доби Просвітництва, а також про метанаратив “спекулятивного духу” ідеалізму [6, с. 115]. Зокрема, в останньому випадку Леш схильний розглядати подібним чином як легітимацію наукового дискурсу учення Г. В. Ф. Гегеля про діалектичний розвиток духу, що у його “Феноменології” та інших працях набуло форми наративного метаопису.

Власне, на основі прескриптивної мовної гри згідно з критерієм справедливості/несправедливості Ліотар описує модель легітимації через свободу волі людської спільноти як практичного суб'єкта. Ця модель виводиться з ідеї морального імперативу І. Канта: “Спосіб легітимації через свободу волі віддає перевагу... цілком іншій мовній грі, тій, що її Кант називає “імперативом”, а наші сучасники – “приписом” (“прескриптивом”)” [8, с. 88]. Ідеться про легітимацію не лише денотативних висловлювань, що стосуються істини (на кшталт “Земля обертається навколо Сонця”), а й також прескриптивних висловлювань із галузі правосуддя (наприклад, “Необхідно зафіксувати заробітну плату на рівні x франків”). Перший тип висловлювань є прерогативою науки, другий – практичного суб'єкта. Тобто мається на увазі поділ на дві компетенції – когнітивну (теоретичну) і практичну. Відтак, з огляду на це розмежування, значення знання в суспільстві обмежується лише інформуванням практичного суб'єкта про дійсність та критикою його хибних прескриптивних висловів. Звідси виводяться і критерії легітимності знання: 1) “єдина (але дуже значна) його легітимність у тому, щоби давати можливість моральності стати дійсністю”; 2) “воно не має жодної іншої кінцевої легітимності, як служити цілям, що намічені практичним суб'єктом, яким є незалежна спільнота” [8, с. 89]. Таким чином, знання пов'язується із суспільством як засіб – із метою, а обґрунтування легітимності науки та наукової істини – з етичною, соціальною та політичною практикою автономного суб'єкта. Наприклад, марксистки намагаються легітимувати марксизм як знання участю як у денотативних, так і в прескриптивних мовних іграх.

Описані Ліотаром моделі легітимації на основі денотативної та прескриптивної мовних ігор ґрунтовані на концептуалізації легітимації, що належить Ю. Габермасу. Йдеться про Габермасове виведення витоків легітимності з мовленнєвої комунікації та розрізнення модерних підвалин легітимації: а) комунікативної дії, здійснюваної у перебігу обміну інформацією з використанням спільних мовних засобів; б) дискурсу як довершеного діалогу раціонально обґрунтованих, логічно коректних та переконливих аргументацій з метою досягнення загальнозначимого консенсусу між учасниками;

в) ідеології, що генерує некритичну віру і припиняє свободу дискурсу та сумніви [11]. І, зрештою, тут варто згадати й трактування Габермасом громадянського суспільства як своєрідного дискурсу, в якому за публічного обговорення, раціоналізації та процедурального консенсусу постає схвальна громадська думка як форма соціальної легітимності.

Поряд із тим легітимацію через продуктивність Ліотар концептуалізує як технічну мовну гру згідно з критерієм ефективності/неефективності. Дієвість продуктивності у здійсненні легітимації вбачається у тому, що технічний критерій ефективності впливає на суто науковий критерій істинності: “результативність, підвищуючи здатність доводити, підвищує також здатність бути правим” [8, с. 113]. Подібним чином бачиться й вплив результативності на справедливість: “імовірність того, що певний порядок вважатиметься справедливим, підвищується мірою того, як ним виконуються певні завдання...” [8, с. 113]. Іншими словами, ефективність соціального порядку у розв’язанні різних суспільних завдань може стати запорукою його легітимності. Ліотар зазначає своєрідну замкнутість циклу такої легітимації соціального порядку та науки: “Таким чином легітимація оформляється через продуктивність. Остання – це не тільки добра результативність, але ще й добра верифікація і добрий висновок. Вона легітимує науки і право через ефективність їх, а цю останню – через перші. Вона самолегітимується, як, очевидно, це робить система, відрегульована на оптимізацію своїх результатів... Отже, нині зростання продуктивності та її самолегітимація проходять через виробництво, збереження, доступність та операціональність інформації” [8, с. 114].

Зазначені впливи результативності на бачення істинності та справедливості Ліотар визначає як “легітимацію за фактом”, ґрунтовану на “контролі контексту”. Природа легітимації цього кшталту полягає в тому, що “реальність” надає докази для наукової аргументації та результати для приписів і обіцянок правового, етичного та політичного порядку. Стати господарем зазначених вище доказів та результатів, а відтак – отримати можливість застосовувати технічні прийоми – означає стати “господарем реальності”. Адже мож-

ливість посилювати технічні прийоми означає посилювати “реальність”, а відтак – власні шанси бути справедливим і правим. Отримані у такий спосіб знання стають підставою для нормативного закріплення позицій чинного “господаря реальності” та визначення вигідних для нього загальних критеріїв істинності, справедливості та ефективності. “Господар” може вдаватися до терору”, тобто способу підпорядкування через загрозу знищення (у цьому випадку – виключення з мовної гри через відмову у засобах для участі у ній). Так створюється підґрунтя застосовності технічних прийомів, тобто способів створення видимості продуктивності чинного соціального порядку.

Ліотарова модель легітимації через продуктивність має своїми витоками системно-інструментальні тлумачення легітимації у рамках загальної теорії систем Н. Лумана. Йдеться передусім про Луманові визначення підвалинами легітимації: а) процедури як засобу системної інтеграції та передумови ефективності; б) навічіння на підґрунті обмеження можливостей вибору, що спричиняється до перебудови очікувань соціального загалу; в) селекцію певних соціальних практик та подальшу їх діяльнісну, нормативну і ціннісну рестабілізацію у перебігу еволюції суспільства [11]. І, зрештою, не можна не згадати наголошення Луманом не цінностей і норм культури, а насилля і примусу як фізико-органічних підвалин легітимності як такої, що набувається через еволюційне становлення правомірності та формальності.

Модель легітимації через результативність часів модерну загалом пов’язується із позитивістсько-детерміністською гіпотезою. Ця гіпотеза виступає підвалиною теорії систем, а “теоретики системи... є водночас теоретиками легітимації через результативність...” [8, с. 138]. Згідно з гіпотезою детермінізму на підставі функціонального відношення “вхід / вихід” стабільної системи можна оптимізувати її робочі характеристики. За відомих змінних зовнішнього (позасистемного) середовища можна скласти уявлення про очікувану еволюцію робочих характеристик системи. Отже, є сподівання на можливий розрахунок відношення “вхід / вихід”, а відтак – на спонукання системи до бажаного і прогнозованого функціонування. Утім, за твердженням Ліотара, на тлі новітніх

наукових уявлень гіпотезу детермінізму і теорію систем починають розглядати як вкрай обмежені та спрощені.

По-перше, точне визначення вихідного стану системи та її середовища вже вважають неможливим. Отже, зникають підстави сподіватися на суцільний контроль над нею.

По-друге, помічено і доведено катастрофічний антагонізм контрольованих змінних системи і середовища: ймовірність їх сумісності менша за імовірність несумісності. Оскільки контрольовані змінні взаємно конфліктують і безперервно змінюються, система виявляється стало нестійкою, а мінливість її станів стає непередбачуваною. Визнається лише можливість визначення і передбачення за відомими параметрами системи тільки її певного локального стану, а не всього процесу функціонування. Звідси – втілення моделі детермінізму в реальності вважаються винятками. Більш придатними натомість Ліотару видаються теорія морфогенезу та катастроф Р. Тома, І. Пригожина та І. Стенґерс, згідно з якою детерміновані явища можуть набувати цілковито неочікуваних форм. Він розглядає цю теорію поряд із теорією фракталів та теоремою про неповноту К. Геделя як взірцеві приклади нових малих нарративів. Їх поява на тлі одночасної втрати вірогідності метанаративами витлумачується як вияв настання постмодерну та посилення течії постмодернізму у науці.

Постмодерн характерний появою сумнівів стосовно модерних уявлень про істину та прогрес: у модерних прагненнях і пошуках влади, універсалізації, раціоналізації та гомогенізації вбачаються передумови авторитаризму, геноциду та руйнування природного довілля. Ліотар пов'язує постмодерн із недовірою і сумнівами стосовно метаоповідей та виходом з ужитку метанаративного механізму легітимації. Метанаративи сприймаються як фіктивні конструкти, а їх претензії на природність та самоочевидність пов'язуються з інтересами та ідеологією певних суспільних сил. Розвиток постіндустріального суспільства та поширення постмодерністської культури внаслідок внутрішньої ерозії засад легітимності наукового знання трактуються як передумови певної делегітимації науки. Ознаками такої ерозії визначено: розмивання дисциплінарних меж між різними науками; розкол науко-

вого метадискурсу на традиційні і нові мовні середовища (мови програмування, генетичного коду та ін.); відсутність загально-визнаної метаоповіді, що формулює кінцеву мету знання.

У межах постмодерністської парадигми розвиток науки бачиться катастрофічним і парадоксальним через непередбачуваність наукових відкриттів. На думку Ліотара, постмодерністська наука має справу із перформативністю як перспективою іншого роду легітимності: “Вона продукує не відоме, а невідоме. І вона прищеплює модель легітимації, що не має нічого спільного з моделлю найбільшої результативності, але являє собою модель відмінності, зрозумілої як паралогія” [8, с. 143]. Термін “паралогія” (від гр. “paralagon” – дивний, несподіваний, безглуздий) позначає нетривіальний хід у мовній грі. Ліотар протиставляє паралогію гомології – консенсусу учасників наукового дискурсу у перебігу денотативної гри при з’ясуванні міри істинності тверджень, що домагаються своєї науковості. Він визначає паралогію як кінець дискусії, коли дослідники стають загострено чутливими до відмінностей та більш терпимими до взаємоневідповідностей у межах об’єктів пізнання.

Йдеться й про повернення у легітимувальний дискурс оповіді або наративу, зокрема, “маленьких оповідань” як взірцевої форми для творчої і передусім – наукової уяви [8, с. 144]. Поняття паралогії, власне, й об’єднує форму, що її набуває це повернення, зокрема, відкрити систематику, локальність, антиметод та ін. Власне, наука як форма знання виступає моделлю відкритої системи, позаяк у своїй прагматичній репрезентує антимодель усталеної системи. У дискурсах наук будь-яке висловлювання визнається за науковий доробок, коли воно відмінне від відомих раніше і піддається аргументації та доведенню. Ця умова стоїть на заваді усталенню системи наукового знання, бо сприяє його постійному перегляду та оновленню. Ліотар підкреслює недосяжність консенсусу в науці: консенсус може бути лише одним із тимчасових перехідних станів або поточних митей наукової дискусії, але аж ніяк не її кінцем. Малі наративи увиразнюють розбіжності у межах дискурсивного поля недосяжного консенсусу.

Як наслідок, “в узагальненому вигляді питання про легітимацію перетворюється у питання про відношення між

антимоделлю (усталеної системи. – *В.Р.*), що представлена науковою прагматикою, і суспільством” [8, с. 153]. Йдеться про можливість застосування моделі відкритої, перманентно неусталеної, мінливої системи наукового дискурсу у пізнанні, тлумаченні та впорядкуванні невичерпно складної сув’язі мовних ігор суспільства.

Постмодерністський розвиток наукової прагматики приводить до появи прескриптивних висловлювань або метапрескрипцій – правил вжитку науковцями виключно припустимих прийомів денотативної мовної гри: “Діяльність, що диференціює, або уява, або паралогія, в сучасній науковій прагматичі має функцією породжувати такі метапрескрипції (“передумови”) і вимагати, щоби партнери взаємодіально їх приймали. Єдиною легітимацією, що у підсумку забезпечує прийняття такої вимоги, є те, що це дає можливість продукувати нові ідеї, тобто нові висловлювання” [8, с. 154]. Але чи можливе вироблення та легітимація подібних метапрескрипцій й поза наукою – для впорядкування усієї сукупності соціальних мовних ігор суспільства загалом? На тлі суперечливої та мінливої постмодерністської наукової прагматики суспільство постає набагато складнішим. Ліотар визначає соціальну прагматику як “чудовисько, утворене нашаруванням гетероморфних класових висловлювань (денотативних, прескриптивних, перформативних, технічних, оцінювальних і тощо)” [8, с. 155]. Відтак він вказує на відсутність будь-яких підстав сподіватися на визначення метапрескрипцій, універсально застосовних для усіх мовних ігор суспільстві. Іншими словами, аргументація таких метапрескрипцій обмежена у часі та просторі. Усі мовні ігри – гетероморфні й передбачають гетерогенні прагматичні правила. Відтак Ліотар наголошує на необхідності визнання цієї гетероморфності, відмови від терору як способу її зменшення через виключення з мовної гри та припинення домагань консенсусу, що став, за його переконанням, застарілою цінністю. Натомість позачасовою та безперечною цінністю визначено справедливість.

Таким чином, на думку Ліотара, суспільству варто рухатися у напрямі ідеї та практики справедливості, яка не була б прив’язана до сталого консенсусу. Така перспектива мож-

лива за визнання локальності досягнутих консенсусів із приводу правил, що визначають гру, тобто чинності їх лише у межах осередку діючих партнерів, а також за можливості їх перегляду. З цього погляду явища легітимації та легітимності за умов сучасності варто розглядати як позбавлені сталих підвалин, перервні у соціальному часі, нерівномірно локалізовані у соціальному просторі. Власне, приклади втілення такого дослідницького підходу до явища легітимації наявні в інших постмодерністів.

Зокрема, Ж. Бодріяр тлумачить легітимацію в перебігу розгляду явища симуляції – вдавання того, що в дійсності відсутнє. Він зауважує загарбання капіталом не тільки економіки, а й усього простору життя, тобто його одночасний розвиток на всіх рівнях – економічному, політичному, культурному, освітньому, мистецькому, символічному. Панування та потуга капіталу концептуально виводиться із набування ним влади через одностороннє обдаровування й відтак символічне узалежнення соціального загалу послугами соціального захисту, страхування, патронажу і т.п. Це символічне панування капіталу в усьому просторі життя сучасних людей забезпечується і приховується, за твердженням Бодріяра, позірною автономією “політичної економії як симулятивної моделі” його локалізації: “Капітал вже шукає для себе алібі не в природі, богах чи моралі, а прямо у політичній економії, в її *критиці*, і живе своїм внутрішнім розвінчанням...” [1, с. 61–62]. Увагу і наснагу соціального загалу навмисно орієнтують на оскарження панування капіталу у сфері економіки, щоби його панування у решті сфер суспільного життя було не зауваженим та безперешкодним. Як наслідок, “суспільні відносини символічного панування підминають під себе геть увесь спосіб виробництва (заразом виробничі сили й виробничі відносини) і знаходять там, у позірному розвитку і *революції* політичної економії, нову легітимність і найкраще алібі з усіх, які можуть бути” [1, с. 64]. Даний випадок легітимації Бодріяр пояснює на прикладі “симулякрів кризи”, що маскують нерівномірність розподілу життєвих засобів: широкий загал спрямовують до аскези та заощадження, доцільність яких обґрунтовують вже не проте-

стантською етикою й необхідністю накопичення інвестиційних коштів, а настанням екологічної, енергетичної та сировинної криз. В обох випадках аскеза і заощадження засобів можуть трактуватися як революційні зміни мотивації і способу життя людей, як один із чинників промислової і технологічної революції.

Ще один приклад легітимації Бодріяр зауважив у випадку, коли влада та інституції через симуляцію різних надзвичайних подій, наприклад, замахів на них, намагаються уникнути своєї реальної агонії: “Влада може інсценувати своє власне вбивство, аби знайти проблеск існування та легітимності” [2, с. 31]. Створення “аури штучної загрози” стає “виходом-алібі” для безвідповідальної і непопулярної влади. Вживання терміна “алібі” у розглянутих вище Бодріярових тлумаченнях легітимності видається вельми симптоматичним. Цим немов би підкреслюється не тільки сумнівність соціальних обставин, за яких у дівців постає потреба у легітимації. Водночас тут увиразнюється нетривкість, локальність та несталість підвалин легітимності, що постає за відсутності усвідомлення відмінності між істинним і хибним, між дійсним і уявним.

Загалом постмодерністській концептуалізації легітимації у доробку Ж.-Ф. Ліотара притаманне: 1) уподібнення процесів легітимації соціальних інституцій дискурсивно-діалогічним процедурам аргументації наукового знання, способів його пошуку та перевірки; 2) розгляд легітимації як мовної гри і виокремлення легітимувальних дискурсів, що легітимують науку та соціальні інституції; 3) зазначення засад легітимації: а) домодерної доби (традиційні наративи, тобто оповіді як усна народна традиція); б) часів модерну (“великі оповідання” філософії, або філософські “метанаративи”); в) за умов модерну (легітимувальний дискурс у формі паралогії); 4) виозначення постмодерних властивостей легітимації та легітимності, серед яких – недовіра стосовно метаоповідей, вихід з ужитку метанаративного механізму легітимації, паралогічність оповідей, перервність у соціальному часі, нерівномірна локалізація у соціальному просторі, відсутність сталих консенсусних підвалин і незавершеність.

Література

1. *Бодріяр Ж.* Символічний обмін і смерть / Жан Бодріяр ; пер. з франц. – Львів : Кальварія, 2004. – 374 с.
2. *Бодріяр Ж.* Симулякри і симуляція / Жан Бодріяр ; пер. з франц. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. – 230 с.
3. *Волков Ю. К.* Развитие идеи легитимации в социальной теории постмодерна / Ю. К. Волков // Приволжский научный вестник. – 2014. – № 3(31), ч. 2. – С. 107–114.
4. *Джеймисон Ф.* Постмодернізм, або Логіка культури пізнього капіталізму / Фредрик Джеймисон ; пер. з англ. – К. : Курс, 2008. – 502 с.
5. *Енциклопедія постмодернізму* / Ч. Е. Вінквіст, В. Е. Тейлор (ред.) ; пер. з англ. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2003. – 503 с.
6. *Леш С.* Соціологія постмодернізму / Скот Леш ; пер. з англ. – Львів : Кальварія, 2003. – 344 с.
7. *Ліотар Ж.-Ф.* Ситуація постмодерну / Жан-Франсуа Ліотар // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 5–6. – С. 15–38.
8. *Ліотар Ж.-Ф.* Состояние постмодерна / Жан-Франсуа Лиотар ; пер. с франц. – М. : Ин-т эксперимент. социологии ; СПб. : Алетейя, 1998. – 160 с.
9. *Постмодерністські пошуки соціології* : монографія / за ред. проф. К. Ю. Богомаза. – Дніпродзержинськ : Вид-во ДДТУ, 2009. – 181 с.
10. *Резнік В.* Феномен легітимації як предмет загальної теорії систем Н. Лумана / В. Резнік // Соціальні виміри суспільства : зб. наук. праць. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2010. – Вип. 2 (13). – С. 115–127.
11. *Резнік В.* Феномен легітимації як предмет теорії комунікативної дії Ю. Габермаса / В. Резнік // Соціальні виміри суспільства : зб. наук. праць. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2011. – С. 160–174.
12. *Танчер В.* Соціологія та ідеологія в ракурсі постмодерного мислення / Віктор Танчер // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 4. – С. 125–132.
13. *Королько В.* Новые повороты в социологической теории: неофункционализм, теория конфликта, неомарксизм, постмодернизм / В. Королько, В. Танчер // Социологическая теория сегодня : сб. статей американских и украинских теоретиков / под ред. В. Танчера. – К. : ИС НАН Украины, 1994. – С. 110–141.
14. *Тур М. Г.* Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів : монографія / Тур М. Г. – К. : ПАРАПАН, 2006. – 396 с.